

Verstoring door jacht en andere handelingen binnen foerageergebieden voor Ganzen en Smienten, gezien in de context van het Beleidskader Faunabeheer

**Verstoring door jacht en andere handelingen binnen
foerageergebieden voor Ganzen en Smienten, gezien in de
context van het Beleidskader Faunabeheer**

**A.J. Beintema
G.W.T.A. Groot Bruinderink**

Alterra-rapport 1001

Alterra, Wageningen, 2004

REFERAAT

Beintema, A.J. & G.W.T.A. Groot Bruinderink, 2004. *Verstoring door jacht en andere handelingen binnen foerageergebieden voor Ganzen en Smienten, bezien in de context van het Beleidskader Faunabeheer*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1001. 38 blz.; 12. ref.

Het Beleidskader Faunabeheer (Ministerie van LNV) beoogt in Nederland per 1 oktober 2004 80.000 ha foerageergebied te reserveren voor ganzen en Smienten. Binnen deze gebieden moeten de ganzen en Smienten ongestoord optimaal kunnen foerageren. Daarbuiten zullen ze verjaagd worden om landbouwschade te voorkomen. Daarbij zal ondersteunende jacht worden toegepast. Gedacht wordt de bepalingen binnen de foerageergebieden te enten op de thans geldende voorwaarden binnen de ganzengedooggebieden, zoals die zijn overeengekomen tussen boeren en het faunafonds. Centraal in deze voorwaarden staat het toestaan van jacht (op andere soorten) van anderhalf uur voor zonsondergang tot een halfuur na zonsondergang. Gezien het natuurlijke begrazingsritme van ganzen en Smienten is deze vorm van jacht in de aan te wijzen foerageergebieden niet te verenigen met de doelstelling de vogels er optimaal te kunnen laten foerageren, en daarom ontoelaatbaar. Het invoeren van incidentele hele jachtdagen is ook niet zonder risico's, maar is minder storend indien compartimentering van het jachtterrein en inpassing in het ganzenritme wordt toegepast. Voor het inpassen van agrarische handelingen zijn goede oplossingen te geven. Handelingen die niet relevant zijn voor het beheer moeten vermeden worden. Afschot van schadesoorten en exoten dient, los van de ethische aspecten, te worden opgelost in de zomermaanden.

Trefwoorden: ganzen, smient, verjaging, landbouwschade, ganzenopvang, jacht

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 13,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 1001. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2004 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Achtergrond van het probleem	13
2 Vraagstelling van de Directie Natuur van LNV	15
3 Geraadpleegde deskundigen	17
4 Exploitatie van foerageergebieden door ganzen	19
5 Oordeel over handelingen in de foerageergebieden	23
6 Discussie	31
7 Advies	35
Literatuur	37

Woord vooraf

Binnen Europa is Nederland 's winters een ganzenland bij uitstek. Dit hangt samen met de natuurlijke gesteldheid in ons land, in combinatie met het klimaat. In de meeste winters liggen onze frisgroene weilanden juist op de vorstgrens en daar houden ganzen van. Ze verlaten hun diepgevroren broedgebieden, maar trekken liever niet verder dan strikt noodzakelijk is.

Dank zij goede bescherming zijn de aantallen overwinterende ganzen in Nederland binnen enkele decennia vertienvoudigd. We hebben inmiddels meer dan tweemiljoen ganzen te gast. Deze bieden niet alleen toenemende vreugde aan een groeiend legioen ganzenkijkers, maar ze veroorzaken ook steeds meer schade bij de boeren. En de alsmat stijgende kosten van schaderegelingen met de getroffen boeren zijn een toenemende zorg voor het Ministerie van LNV. Betrokken partijen zijn het erover eens dat dit zo niet zo door kan gaan; er moet iets gebeuren.

De oplossing waaraan nu gedacht wordt, is de aanwijzing van 80 000 ha foerageergebied, waarbinnen de ganzen (maar ook Smienten) ongestoord, optimaal kunnen grazen, maar waarbuiten ze dan ook keihard overal in het boerenland verjaagd zullen worden, eventueel gesteund door gericht afschot. Het spreekt vanzelf dat het van groot belang is goede afspraken te maken over de bepalingen die binnen de aan te wijzen foerageergebieden moeten gelden. Dit rapport hoopt daar een objectieve bijdrage aan te leveren.

Samenvatting

Het beleidskader Faunabeer (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 27 november 2003) beoogt in Nederland per 1 oktober 2002 ca. 80.000 ha foerageergebied te reserveren voor overwinterende ganzen en Smienten.

De foerageergebieden zullen door de provincies worden geselecteerd voor de volgende soorten: Kolgans, Grauwe Gans, Smient, Brandgans en Kleine Rietgans.

Conform het Beleidskader Faunabeer zullen buiten de foerageergebieden de betreffende soorten zowel passief als actief met diverse middelen worden geweerd en verjaagd. Tevens kan en zal buiten de foerageergebieden voor Kolgans, Grauwe Gans en Smient gebruik worden gemaakt van aan verjaging ondersteunend afschot.

Er wordt aan gedacht de bepalingen ten aanzien van het verrichten van handelingen binnen de foerageergebieden te enten op de thans geldende voorwaarden binnen de zogenaamde ganzengedoooggebieden, in het kader van de vrijwillige overeenkomsten voor het opvangen van ganzen op landbouwgronden.

De handelingen waar het hierbij om gaat zijn:

- (a) rollen, slepen, bemesten, greppelen, alsmede op akkerbouwpercelen
- (b) tot 1 februari het onderhoud van sloten, walkanten en drainagesystemen;
- (c) het vangen van mollen tot 1 januari gedurende het gehele etmaal en in de periode daarna van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang;
- (d) uitoefening van de jacht gedurende de periode van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang (NB: betreft jacht op Wilde Eend, Houtduif, Fazant, Haas, Konijn);
- (e) uiterlijk tot 1 januari eenmalig jagen per jachtveld van een half uur voor zonsopkomst tot een half uur na zonsondergang;
- (f) het rapen of doen rapen van kievitseieren van 16:30 uur tot zonsondergang.
- (g) afschot van 'landelijke schadesoorten' (Konijn, Houtduif, Zwarte Kraai, Kauw). Concrete voorbeelden: afschot van Houtduiven op spruiten en boerenkool; afschot van Kraaien en Kauwen op percelen maïs en pas ingezaaid gras;
- (h) afschot/bestrijding van 'provinciale schadesoorten' (Bosmuis, Brandgans, Ekster, Grauwe Gans, Haas, Holenduif, Huismus, Kauw, Kleine Rietgans, Knobbelswaan, Kolgans, Meerkoet, Rietgans, Ringmus, Roek, Rotgans, Smient, Spreeuw, Veldmuis, Wilde Eend, Zwarte Kraai). Concreet voorbeeld: afschot van Hazen en Wilde Eenden op zeekraal;
- (i) afschot van Reeën (ex art. 68 Ff-wet);
- (j) Muskusrattenbestrijding en afschot van andere exoten (b.v. Nijlganzen) (ex art. 67 Ff-wet).

Door LNV werd gevraagd bovengenoemde handelingen te beoordelen op hun versturende effect op de ganzen en Smienten, en te adviseren over het al dan niet toestaan ervan en de voorwaarden waaronder dit toestaan zou kunnen gebeuren.

In de bepalingen voor de ganzengedooggebieden neemt het toestaan van jacht vanaf anderhalf uur voor zonsondergang tot een halfuur na zonsondergang een centrale positie in. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat de ganzen ca anderhalf uur voor zonsondergang vetrekken naar hun slaappleatsen, zodat er daarna geen sprake meer is van verstoring. Ook de bepalingen ten aanzien van andere handelingen dan jacht zijn aangepast aan dit regime.

In het natuurlijke foerageersysteem van ganzen is er geen sprake van dat ganzen de voedselgebieden anderhalf uur voor zonsondergang verlaten. Vooral in de maanden met korte dagen (november-januari) hebben de ganzen de volle daglichtperiode nodig om te grazen, tot ver na zonsondergang. Bij volle maan wordt 's nachts zelfs nog extra gevoerageerd.

Op het punt van de jacht rond zonsondergang wijkt het advies in dit rapport het sterkst af van de bepalingen voor de ganzengedooggebieden. Het toestaan van jacht in de avonduren werkt ernstige verstoring in de hand en is niet verenigbaar met de doelstellingen van de foerageergebieden. Avondjacht, ook al gaat het uitsluitend om jacht op andere soorten, moet daarom ten sterkste ontraden worden. Dit advies wordt gesteund door de resultaten van speciaal op dit onderwerp gericht onderzoek in Denemarken.

Smienten hebben een omgekeerd dagritme, waarbij zij overdag op de rustplaatsen verblijven en rond zonsondergang naar de voedselgebieden vliegen. Het toestaan van avondjacht zou dit patroon frustreren.

Hier staat tegenover dat bij het uitsluiten van avondjacht de regelingen voor de noodzakelijke agrarische handelingen soepeler kunnen zijn dan nu in de gedooggebieden het geval is. Deze handelingen kunnen het beste ingepast worden op een manier die aansluit bij het natuurlijke begrazingsregime van de ganzen. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de periodieke afwezigheid van ganzen in percelen die kort tevoren enige dagen intensief door hen zijn begraasd. Ten aanzien van naburige percelen waar op dat moment wel wordt gegraasd, kan een verstoringafstand van 500 m worden aangehouden.

In overeenstemming met de wijze waarop agrarische handelingen kunnen worden ingepast, zal invoeren van incidentele jachtdagen veel minder verstoring met zich meebrengen dan permanente jacht rond zonsondergang, indien op de juiste wijze wordt ingespeeld op het foerageerpatroon van de ganzen en de verstoringafstand van 500 m wordt gerespecteerd. Inpassing is iets minder gemakkelijk dan bij agrarische handelingen, omdat het meestal om een groter aantal percelen zal gaan. Ook is het mogelijk compartimentering in te voeren, waarbij nooit op dezelfde dag in het gehele foerageergebied gejaagd zal mogen worden. In alle gevallen blijft het

onvermijdelijk dat sprake is van kans op (tijdelijke) verstoring, die in principe strijdig is met de doelstellingen van de foerageergebieden.

Handelingen die niet relevant zijn voor het instandhouden van de gebieden moeten in verband met verstoringsrisico's ontraden worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor het rapen van kievitseieren.

Voor het beheer noodzakelijk afschot van schadesoorten of exoten dient, los van de ethische aspecten daarvan, geregeld te worden buiten het ganzenseizoen, dus in de zomermaanden (juni-augustus).

1 Achtergrond van het probleem

Het Beleidskader Faunabeheer (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 27 november 2003) beoogt in Nederland per 1 oktober 2004 ca. 80 duizend hectare foerageergebied te reserveren voor overwinterende ganzen en Smienten. De foerageergebieden bestaan in beginsel uit overjarig gras, maar in sommige gevallen ook uit akkerbouwpercelen.

De wijze waarop de foerageergebieden door provincies zullen worden geselecteerd staat beschreven in een stappenplan van de werkgroep foerageergebieden (provincies/LNV) Hierin staat o.a. het volgende aangegeven:

- de foerageergebieden zullen worden geselecteerd voor de volgende soorten: Kolgans, Grauwe Gans, Smient, Brandgans, Kleine Rietgans;
- ook Vogelrichtlijngebieden maken deel uit van foerageergebieden (niet noodzakelijk 100% overlap);
- foerageergebieden moeten ten minste 500 ha groot zijn om de eventuele versturende effecten van afschot van ganzen en Smienten buiten foerageergebieden (zie hierna) te kunnen bufferen.

Ebbinge en Van der Gref (2004) hebben een inschatting gemaakt van hoeveel opvangareaal er werkelijk nodig zou zijn om de genoemde soorten te kunnen opvangen en de - zeer globale - voorwaarden waaronder dat wel of niet zou kunnen lukken op het ingeschatte areaal.

Conform het Beleidskader Faunabeheer zullen buiten de foerageergebieden genoemde soorten zowel passief als actief met diverse middelen worden geweerd en verjaagd. Buiten foerageergebieden zal dan ook een provinciale vrijstelling ex. art. 65 Flora- en faunawet (Ff-wet) gelden van het verbod op 'opzettelijk verontrusten' van genoemde soorten. Tevens kan en zal buiten foerageergebieden voor Kolgans, Grauwe Gans en Smient - tot 12:00u overdag - gebruik worden gemaakt van 'aan verjaging ondersteunend' afschot (op basis ontheffingen van provincies ex. art. 68 Ff-wet). Bedoeling is daarbij o.a. dat ganzen in een beperkt aantal jaren zullen leren dat ze buiten de foerageergebieden weg moeten blijven en in de foerageergebieden terecht kunnen om te foerageren. Binnen foerageergebieden zal geen vrijstelling ex. art. 65 Ff-wet gelden van het verbod op 'opzettelijk verontrusten'.

Op dit moment wordt er aan gedacht om binnen foerageergebieden eenzelfde 'regime' te laten gelden als tot voor kort in de vorm van voorwaarden was opgenomen in vrijwillige 'overeenkomsten voor het opvangen van ganzen op landbouwgronden' die het Faunafonds met boeren heeft afgesloten (in totaal ca. 15 duizend ha, met name in Friesland). De voorwaarden uit de ganzenopvangovereenkomsten komen neer op het o.a. toestaan van de volgende handelingen:

- (a) rollen, slepen, bemesten, greppelen, alsmede op akkerbouwpercelen
- (b) tot 1 februari het onderhoud van sloten, walkanten en drainagesystemen;

- (c) het vangen van mollen tot 1 januari gedurende het gehele etmaal en in de periode daarna van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang;
- (d) uitoefening van de jacht gedurende de periode van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang (NB: betreft jacht op Wilde Eend, Houtduif, Fazant, Haas, Konijn);
- (e) uiterlijk tot 1 januari eenmalig jagen per jachtveld van een half uur voor zonsopkomst tot een half uur na zonsondergang;
- (f) het rapen of doen rapen van kievitseieren van 16:30 uur tot zonsondergang.

Genoemde voorwaarden uit de ganzenopvangovereenkomsten zijn geformuleerd in een tijd dat het Beleidskader Faunabeheer er nog niet was en waarbij er niet op ganzen en Smienten mocht worden gejaagd, terwijl er overal - zowel binnen als buiten gebieden met genoemde ganzenopvangovereenkomsten - bij benadering onvoorwaardelijk schade werd vergoed.

Het Beleidskader Faunabeheer beoogt echter, zoals gezegd, concentratie van genoemde soorten in de foerageergebieden en een reductie van schade buiten de foerageergebieden. De minister van LNV heeft daarbij aangegeven dat buiten de foerageergebieden boeren een ferme inspanning zullen moeten leveren om nog voor een tegemoetkoming in schade in aanmerking te komen.

Naast de hierboven onder c t/m f genoemde handelingen en voorwaarden is er nog een aantal gerelateerde handelingen, die in principe ook in foerageergebieden mogelijk zijn, en waarvan het eveneens gewenst zou kunnen zijn daaraan voorwaarden te stellen. Dit betreft:

- (g) afschot van 'landelijke schadesoorten' (Konijn, Houtduif, Zwarte Kraai, Kauw). Concrete voorbeelden: afschot van Houtduiven op spruiten en boerenkool; afschot van Kraaien en Kauwen op percelen maïs en pas ingezaaid gras;
- (h) afschot/bestrijding van 'provinciale schadesoorten' (Bosmuis, Brandgans, Ekster, Grauwe Gans, Haas, Holenduif, Huismus, Kauw, Kleine Rietgans, Knobbelzwaan, Kogans, Meerkoet, Rietgans, Ringmus, Roek, Rotgans, Smient, Spreeuw, Veldmuis, Wilde Eend, Zwarte Kraai). Concreet voorbeeld: afschot van Hazen en Wilde Eenden op zeekraal;
- (i) afschot van Reeën (ex art. 68 Ff-wet);
- (j) Muskusrattenbestrijding en afschot van andere exoten (b.v. Nijlganzen) (ex art. 67 Ff-wet).

2 Vraagstelling van de Directie Natuur van LNV

De vraagstelling is:

- in welke mate de voorwaarden afkomstig uit de ganzenopvangovereenkomsten van het Faunafonds voldoen dan wel moeten worden bijgesteld teneinde de opzet van het beleidskader te laten slagen, en
- in welke mate een aantal andere benoemde handelingen kunnen worden toegestaan en welke voorwaarden daar dan alsnog aan moeten worden gesteld.

Bij de uitwerking van de antwoorden de volgende aspecten in ogenschouw nemen:

- wat zullen de effecten zijn van de benoemde handelingen,
- onder welke voorwaarden zouden negatieve effecten van de benoemde handelingen kunnen worden verminderd,
- zo veel mogelijk op een glijdende schaal aangeven onder welke voorwaarden in welke mate bedoelde handelingen het slagen van het beleidskader negatief kunnen beïnvloeden (percentage slagen beleidskader globaal 100%, 75%, 50%, 25%, 0%),
- kunnen door beperking van het aantal jachtdagen en daarbij spreiding over het land (compartimentering) negatieve effecten van de jacht worden beperkt en in welke mate,
- wat is de afstand die ten opzichte van foeragerende ganzen ten minste in acht moet worden genomen bij jacht en andere activiteiten met het geweer (afschot van landelijke en provinciale schadesoorten, reeënafschot e.d.) en de overige benoemde handelingen om die ganzen niet te verjagen,
- is het mogelijk voor de foerageergebieden het begrip ‘niet verstoren’ voor alle benoemde handelingen te concretiseren in een voor de praktijk en handhaving hanteerbare norm?

3 Geraadpleegde deskundigen

Gezien het belang van een objectieve beoordeling van de door LNV gestelde vragen, hechtte LNV er belang aan dat externe deskundigen geraadpleegd zouden worden op het niveau van hoogleraar.

Geraadpleegde Nederlandse deskundigen:

Professor Dr. Herbert Prins (KGR Wageningen University and Research Centre)

Professor Dr. P.C. Struik (KGR Wageningen University and Research Centre)

Dr. Daan Bos (adviesbureau Altenburg & Wymenga)

Professor Prins is gespecialiseerd in interacties tussen grazende dieren en vegetatie.

Professor Struik is grasland- en weidebouwdeskundige.

Dr. Bos is bij professor Prins gepromoveerd op interactie tussen ganzen en vegetatie.

Buiten Nederland is de best vergelijkbare expertise te vinden Denemarken, met name op het NERI (National Environmental Research Institute) voorheen wildbiologisch instituut, te Kalø.

Hier werden de volgende drie deskundigen geraadpleegd:

Professor Dr. Tony Fox (Dept. of Wildlife Ecology & Biodiversity, Kalø, Denemarken)

Dr. Jesper Madsen (idem)

Thomas Bregnballe (idem)

Bij NERI wordt veel specifiek onderzoek verricht naar de effecten van verschillende vormen van jacht op het voorkomen van ganzen en andere watervogels, met name door Dr. Madsen.

NERI neemt binnen Europa op het gebied van jachtgerelateerd onderzoek een vooraanstaande positie in.

4 Exploitatie van foeragegebieden door ganzen

Ganzen die grasland begrazen in hun overwinteringsgebied doen dit niet op willekeurige wijze. Zij hanteren een cyclisch exploitatiesysteem, waarbij zij dagen met intensieve begrazing afwisselen met rustperiodes om de vegetatie de tijd te gunnen zich te herstellen (zie o.a. Drent & van der Wal 1999, Rowcliffe *et al.* 1995, Ydenburg & Prins 1981). Omdat deze informatie van belang is voor de wijze van opvang van ganzen, wordt dit systeem hieronder toegelicht.

Centraal in een ganzenoverwinteringsgebied staat een veilige slaapplek van waaruit zij hun omgeving kunnen exploiteren. Zo'n veilige slaapplek bestaat doorgaans uit een plas, een hoek van een meer, of een zandbank of eilandje ruim omgeven door water. De plek waar de ganzen slapen (zittend of drijvend) is altijd omgeven door water en biedt redelijk vrij uitzicht, zodat naderende bedreigingen op tijd kunnen worden opgemerkt. Gezien het kabaal dat de hele nacht door op de slaapplek gemaakt wordt (door de ganzen zelf) is het moeilijk voor te stellen dat er daadwerkelijk geslapen wordt.

Er zijn permanente en tijdelijke slaappleken. De permanente slaappleken in Nederland zijn goed bekend en in kaart gebracht, en liggen over het algemeen in beschermde natuurgebieden. Daarnaast kunnen zich tijdelijke situaties voordoen, bijvoorbeeld bij vorst (slapen op ijs op meren die anders te open en te ruw zouden zijn) of bij overstroming (tijdelijke eilandjes in de uiterwaarden van de Grote Rivieren), waarbij de ganzen elders veilig kunnen slapen. Vaak (zoals in de uiterwaarden) gaat het dan om plaatsen waar diezelfde dag gefoerageerd is. De ganzen blijven dan gewoon 24 uur per etmaal op dezelfde plek zitten.

De normale situatie is echter dat de ganzen 's ochtends vroeg vanuit hun slaapplek uitwaaiëren over hun voedselgebieden in de omgeving. Bij volle maan gebeurt dit ook wel 's nachts. Dit uitwaaiëren lijkt willekeurig te gebeuren, maar daar zit een uitgekiend systeem in. In de wintermaanden vindt nauwelijks aangroei van gras plaats. De groei kan in ieder geval permanente begrazing door ganzen niet bijhouden. Toch eten de ganzen het land niet kaal. Dat komt omdat zij erg kieskeurig zijn in hun voedselkeuze en bij voorkeur de jongste groeitopjes oogsten, die mals zijn en het rijkst aan eiwitten. Deze voorkeur wordt sterker in het voorjaar, als de ganzen zich voorbereiden op de terugreis naar hun broedgebieden en de aanleg van eieren.

Deze kieskeurigheid betekent dat na twee of drie (soms vier) dagen op hetzelfde perceel gegraasd te hebben, de lekkere topjes zijn uitgeput. Zolang dit niet het geval is en indien geen verstoring optreedt, keren de ganzen na 's avonds hun slaapplek te hebben opgezocht, de volgende morgen terug naar hetzelfde perceel als waar zij de vorige dag hebben gezeten. Verhuizing naar een ander perceel, om daar opnieuw de jonge topjes te oogsten, gebeurt vrijwel altijd midden overdag. Vaak begint dat met een klein groepje ganzen dat er de brui aan geeft en op zoek gaat naar een betere plek. Zo zijn er buiten de plekken waar grote groepen verblijven altijd kleine groepjes

te zien die schijnbaar doelloos heen en weer vliegen. Deze vogels worden wel aangeduid als ‘verkenner’. Als deze vogels een eind verderop neerstrijken en met succes aan het eten blijken te slaan, zullen er spoedig meer volgen. Soms vindt de verplaatsing van de hele groep in de loop van enkele uren druppelsgewijs plaats, soms is er opeens een massale verplaatsing. In het laatste geval is er vaak sprake van een verstoring, die de druppel doet overlopen bij de nog achtergebleven ganzen, die door de slechte kwaliteit van het nog resterende gras en de voortdurend vertrekkende soortgenoten toch al onrustig waren geworden. In zo’n geval kan ‘verstoring’ door een rennende haas of een overvliegende reiger voldoende zijn.

Bij het systeem van het roulerend terreingebruik en het voortdurend in de gaten houden van de deelgebieden, behoort de rol van zogenaamde ‘verkenner’, die niet alleen de kwaliteit van de voedselbronnen bekijken, maar ook de veiligheid ter plaatse. Het gaat hierbij om kleine groepjes ganzen die altijd wel ergens in de lucht zijn aan te treffen, en die als het ware de toestand in de gansloze percelen ‘verklikken’ aan de groepen die elders bezig zijn met foerageren en in overweging zouden kunnen nemen te verhuizen naar een ander perceel. Bij deze verhuizingen speelt het gedrag van de verkenner een cruciale rol. Het verschijnsel ‘verkenner’ is niet goed gedocumenteerd, en het is zelfs niet duidelijk of er werkelijk sprake is van opzettelijk verkennen, maar het is algemeen bekend in jagerskringen dat het niet verstandig is op deze vogels te schieten, omdat er anders daarna geen andere ganzen meer volgen.

Het resultaat van deze werkwijze is dat een groep ganzen steeds eenzelfde perceel (of groep percelen) benut gedurende een periode van een dag of drie, waarna een ander perceel (of groep percelen) in gebruik wordt genomen. In de regel zullen de ganzen binnen twee of drie weken hun hele gebied hebben afgewerkt binnen hun actieradius vanuit de slaapplek, en opnieuw terechtkomen op het perceel dat zij als eerste hadden benut. Inmiddels heeft daar nieuwe aangroei plaatsgevonden van jonge grastopjes. De tijd die nodig is om op een door ganzen begraasd perceel voldoende hergroei te krijgen voor een volgende graasronde hangt af van de temperatuur. Beneden 4 graden Celsius vindt in het geheel geen groei meer plaats. Gedurende de koudste maanden hebben de ganzen dus ook bij gelijke aantallen een groter gebied nodig om aan hun voedselbehoefte te voldoen, vooral als er ook nog sprake is van sneeuwbedekking.

Ganzen hebben gemiddeld ongeveer 9 uur foerageertijd per etmaal nodig. Dat betekent dat de tijd tussen zonsopgang en zonsondergang niet de hele winter door voldoende is. Tussen 10 november en 31 januari bedraagt de daglengte minder dan 9 uur (de kortste dag, op 21 of 22 december, duurt ca 7 uur en 40 minuten). Dat betekent dat de ganzen in deze periode al voor zonsopgang moeten beginnen met grazen en daar tot na zonsondergang mee doorgaan. Bij volle maan wordt ’s nachts aanvullend gegraasd. Vooral als het reeds eind december koud is, is er voor de overwinterende ganzen werkelijk sprake van een bottleneck waar zij doorheen moeten.

Niet alle ganzen van één slaapplek foerageren samen op dezelfde plek. Er kunnen meerdere subgroepen zijn, die elk hun eigen roulatiesysteem hanteren. Daardoor

ontstaat bij de ochtendtrek de indruk van willekeurig uitwaaiëren van losse groepen. De verkenner over en weer weten niet welke plekken een tijd ongebruikt zijn en blijven dus voortdurend links en rechts proberen. De subgroepen zijn niet constant van samenstelling. Op de slaapplaats vindt voortdurend uitwisseling plaats. Er zijn theorieën dat vogels die rondom een gemeenschappelijke slaapplaats foerageren op de slaapplaats zelfs informatie uitwisselen over de kwaliteit van het gebied waar zij die dag zijn geweest. Het hoeft daarbij niet om intelligente informatieoverdracht te gaan: tijdstip van aankomst en gedrag dat op tevredenheid duidt zijn in dezen belangrijke signalen voor anderen.

De samenstelling van de ganzengroepen op de slaapplaats is evenmin constant. Er vindt voortdurend uitwisseling plaats van kleine groepen die van de ene slaapplaats naar de andere verhuizen, soms van de ene hoek van het land naar de andere. Vaak spelen weersveranderingen hierbij een rol. Wat uiteindelijk echt bij elkaar blijft, beperkt zich tot familieverbanden. Het best herkenbaar zijn gezinnetjes met jongen van het voorafgaande jaar, maar uit onderzoek met individueel afleesbare halsbanden is gebleken dat ook jongen van het jaar daarvoor nog in gezelschap van hun ouders kunnen verkeren. Deze zijn niet van oude vogels te onderscheiden. Vaak zijn subgroepjes te zien van zeven of acht ganzen. Het is dus goed mogelijk dat het hierbij om families gaat met jongen uit twee jaren.

De meeste voedselgebieden liggen binnen een straal van ca 20 km rondom de slaapplaats. Indien mogelijk foerageren de ganzen liever dichterbij, maar soms worden ook wel afstanden overbrugd tot 30 km.

Slaapplaats en omliggende voedselgebieden vormen een samenhangend netwerk, waarbij indien er geen verstoringen optreden, de voedselgebieden in een roulerend systeem van begrazing en rust, optimaal benut worden.

5 Oordeel over handelingen in de foerageergebieden

De fenologie van de zes ganzensoorten die in Nederland doortrekken of overwinteren verschilt sterk. De Grauwe Gans bereikt in oktober zijn hoogste aantallen, de Kleine Rietgans in november, de Rietgans, Kolgans en de Brandgans in januari en de Rotgans in mei. Bij elkaar opgeteld bevinden zich de grootste aantallen ganzen in Nederland in januari-februari. In de periode oktober-januari zitten we op ca 75% van de piek. In de afgelopen jaren is het aantal Grauwe Ganzen dat het hele jaar rond bij ons verblijft sterk toegenomen. Bij de beantwoording van de gestelde vragen is geen rekening gehouden met regionale verschillen of met seizoensverschillen. De hier gepresenteerde adviezen gelden op landelijke schaal en voor de periode september-mei in algemene zin. Op mogelijke differentiatie naar plaats of tijd wordt niet ingegaan.

(a) rollen, slepen, bemesten, greppelen

Boerenwerkzaamheden hebben over het algemeen een geringe storende invloed op aanwezige groepen foeragerende ganzen, als de vogels merken dat de activiteiten niet op hun gericht zijn. Uitgangspunt is dat handelingen die op de boerenbedrijven om bedrijfseconomische redenen noodzakelijk zijn, in principe gewoon uitgevoerd moeten kunnen worden, mits daarbij qua tijd en plaats enige omzichtigheid in acht wordt genomen. Dat wil zeggen dat geen activiteiten mogen plaatsvinden in of nabij percelen waar op dat moment door ganzen gegraasd wordt. Als richtlijn kan hier de 500 m worden gehanteerd zoals geformuleerd door Ebbing, Groot Bruinderink en Jansen (2004).

De foerageerstrategie van wilde ganzen houdt in dat een perceel cultuurgrasland een aantal dagen achtereen wordt begraaasd en vervolgens geruime tijd gemeden wordt, om hergroei van jonge, eiwitrijke graspunten te kunnen laten plaatsvinden. Dit houdt in dat voor elk perceel (of groep percelen) geldt dat er ruimte in de tijd is om er zonder de dan elders foeragerende ganzen te verstoren, bedrijfsmatige werkzaamheden uit te voeren. Omdat niet van tevoren bekend is wanneer ganzen bepaalde percelen bezoeken, kunnen werkzaamheden niet strak gepland worden, maar zal er flexibel moeten worden ingespeeld op het waargenomen gedrag van de ganzen. Om optimaal gebruik te maken van de ganzenstrategie, kunnen werkzaamheden het beste plaatsvinden op percelen waar geen ganzen aanwezig zijn (ook niet in de naaste omgeving), maar waar wel in de daaraan voorafgaande dagen intensief door ganzen is gegraasd. Op die manier wordt voorkomen dat gewerkt wordt in een perceel dat weliswaar gansloos is, maar dat toevallig net aan de beurt was om weer in gebruik genomen te worden, waardoor er ongemerkt toch sprake is van verstoring.

Bij de voorgestelde werkwijze wordt er vanuit gegaan dat in het geheel geen verstoring optreedt. Dit vraagt wel een grote mate van terughoudendheid bij de betrokken terreingebruikers. Wat bijvoorbeeld voorkomen moet worden is dat na een periode van slecht weer op een mooie dag opeens alle boeren tegelijk op hun

land aan het werk willen. Die situatie zou niet op een uitvoerbare wijze verenigbaar zijn met het principe van niet storen. Indien op dit gebied problemen verwacht worden, is het beter de werkzaamheden te beperken tot de periode vóór 1 november en na 31 januari, in verband met de voor de ganzen beschikbare daglengte.

Ten aanzien van bemesting moet een beperking gemaakt worden. Groot Bruinderink (1987) toonde aan dat percelen die besproeid waren met drijfmest, door ganzen gemeden werden. Van 39 percelen waarop drijfmest was uitgereden werden er 15 in het gehele resterende winterseizoen door de ganzen **nooit meer bezocht**. In de overige gevallen bleven de ganzen kortere of langere tijd weg, in afhankelijkheid van regenval. Hoe minder neerslag, hoe langer het duurde voor de ganzen de percelen opnieuw als voedselgebied accepteerden. Tegenwoordig wordt drijfmest niet meer zonder meer uitgereden, maar vindt mestinjectie of zodenbemesting plaats. Voor de ganzen zal dit niet veel verschil maken, omdat toch een dicht raster van meststrepen op het land zichtbaar is.

Indien bemesting nodig is om voor de ganzen voldoende grasgroei te garanderen, zal van kunstmest gebruik gemaakt moeten worden. Daarbij geldt de natuurlijke beperking dat bemesting in de koude wintermaanden als beheersmaatregel geen enkele zin heeft zolang de gemiddelde temperatuur niet boven de 10 graden ligt. Doorgaans zal dit pas na half april het geval zijn

(b) op akkerbouwpercelen: tot 1 februari het onderhoud van sloten, wal-kanten en drainagesystemen

Deze werkzaamheden kunnen eveneens getolereerd worden, mits de handelingen worden verricht op dagen waarop geen ganzen op of nabij de betreffende percelen aanwezig zijn. Het verdient de voorkeur de werkzaamheden uit te voeren voor 1 november of na 1 februari, in verband met de voor de ganzen beschikbare daglengte.

(c) het vangen van mollen tot 1 januari gedurende het gehele etmaal en in de periode daarna van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang

Voor het vangen van mollen uit bedrijfseconomische overwegingen geldt in feite hetzelfde als voor de onder a en b genoemde handelingen. Indien de onder a geformuleerde gedragsregels strikt worden nageleefd is er zelfs weinig reden om het mollenvangen te beperken tot de periode rond zonsondergang. Het verdient de voorkeur de werkzaamheden uit te voeren voor 1 november of na 1 februari, in verband met de voor de ganzen beschikbare daglengte.

(d) uitoefening van de jacht gedurende de periode van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang (NB: betreft wilde eend, houtduif, fazant, haas, konijn)

De veronderstelling dat de ganzen normaal gesproken spontaan hun foerageergebieden reeds anderhalf uur voor zonsondergang verlaten, en dat deze

gebieden dan zonder storingseffect kunnen worden betreden voor de uitoefening van de jacht, is niet juist. In niet gestoorde situaties worden de meeste ganzenfoeragegebieden doorgaans pas na zonsondergang verlaten. De ganzen gaan door met grazen zolang er voldoende licht is. Er zijn in dit opzicht wel verschillen tussen soorten. Kolganzen (waar het meestal om gaat) blijven langer op het land dan Brandganzen, en verschijnen 's ochtends ook eerder. In de koudste maanden met de kortste dagen blijven ook Brandganzen tot in donker op de percelen. Sommige groepen willen wel eens eerder vertrekken, maar de piek van de trek naar de slaappleaatsen vindt bij Kolganzen meestal in de echte schemering plaats. Bij heldere volle maan verlaten veel ganzen 's nachts opnieuw de slaappleaatsen om bij maanlicht aanvullend te grazen. Het is twijfelachtig of ze dit ook zullen doen wanneer ze juist tevoren als gevolg van jacht zijn gestoord in hun foeragegedrag. In de koudste maanden met de kortste dagen hebben de ganzen werkelijk alle tijd met voldoende licht om te grazen (daglicht of maanlicht) nodig om aan hun voedselbehoefte te voldoen. Onder deze omstandigheden betekent een verstoring bij zonopgang of zonsondergang een verdere inkorting van de potentiële foerageertijd. Dit staat haaks op de doelstellingen van de in het Beleidskader Faunabeheer aan te wijzen foerageergebieden.

In gebieden waar ook Smienten voorkomen is de situatie juist andersom. Smienten foerageren meestal 's nachts en trekken juist van hun slaappleaatsen op water naar de graslanden in de periode kort na zonsondergang. Graasstrategieën als bij ganzen zijn bij Smienten niet goed onderzocht. Naar welke percelen de Smienten zullen trekken is dus niet goed te voorspellen. In Smientengebieden zal jacht rond zonsondergang dus in ieder geval altijd een verstoringrisico met zich meebrengen. Voor de ganzen is de situatie wat ingewikkelder.

In Denemarken is veel onderzoek verricht naar effecten van verschillende vormen van jachtbeperking (beperking in tijd van de dag versus beperking in plaats). Daarbij kwam aan het licht dat in gebieden waar alleen 's ochtends vroeg (zoals vroeger ook in Nederland het geval was – de 10 uren regeling) of alleen 's avonds gejaagd werd, de ganzen en andere watervogels deze gebieden wel in grote aantallen bleven gebruiken, maar hun dagritme aanpasten om het schieten zoveel mogelijk te ontlopen. De vogels (vooral Grauwe Gans en Kleine Rietgans) gebruikten de gebieden echter niet optimaal en lieten voedselbronnen onbenut achter. In gebieden waar de ochtend- of avondjacht geheel werd gesloten stegen de aantallen ganzen en andere watervogels onmiddellijk zeer sterk en werd de benutting van de voedselbronnen volledig. Dit effect was het meest spectaculair in situaties waar langs oevers werd gejaagd. Na sluiting van de avondjacht nam de verblijfsduur van Wilde Eenden en Bergeenden sterk toe, de aantallen Watersnippen namen toe met een factor 15-39, en Wintertalingen met een factor 2-97 (Madsen 2001, Bregnballe *et al.* 2004).

Uit het Deense onderzoek wordt geconcludeerd dat jachtbeperking in ruimtelijke zin aanzienlijk effectiever is voor een zoveel mogelijk ongestoord verloop van de foerageerstrategie van de ganzen en andere watervogels, dan beperking in tijd van de dag. Ten aanzien van de 10 urenregeling (in Denemarken na 1997 verruimd tot 11

uur) wordt geconcludeerd dat de hieraan ten grondslag liggende doelstelling om jacht te combineren met betere ganzenopvang daar niet gehaald is (Madsen 2001). Er is weinig reden om aan te nemen dat de situatie rond avondjacht veel anders zal zijn.

Gezien de doelstelling om in de ganzenopvanggebieden zoveel mogelijk ganzen (en Smienten) een onderkomen te bieden en daarbij hun foerageerstrategie zo min mogelijk te verstoren, moet op grond van het voorgaande de jacht in de periode rond zonsondergang ten sterkste worden afgeraden.

In tegenstelling tot de onder a t/m c genoemde handelingen, is jacht niet noodzakelijk om de ganzenopvanggebieden in goede staat te houden. Het enige bedrijfsmatige aspect (voor de boer) is de opbrengst van de verpachting van de jacht. Bij afschaffen van zonsondergangjacht zou overwogen kunnen worden de betreffende boeren hiervoor financieel te compenseren (afkoop van jachtpacht).

(e) uiterlijk tot 1 januari eenmalig jagen per jachtveld van een half uur voor zonsopkomst tot een half uur na zonsondergang

Het eerder genoemde Deense onderzoek van Bregnballe & Madsen (2004) toonde aan dat het effect van een incidentele jachtdag minder verstorend is dan het regelmatig jagen gedurende de ochtend- of avonden. Niettemin kon het verstorend effect van een enkele jachtdag oplopen tot een aantal dagen daarna. Om hoeveel dagen dat precies ging hing af van de frequentie van het aantal incidentele jachtdagen. Was dat wekelijks dan verlieten de vogels de foerageergebieden geheel.

In het navolgende verstaan wij onder ‘eenmalig jagen per jachtveld’ jacht op slechts één enkele dag. Op het eerste gezicht lijkt dit in het licht van het Deense onderzoek acceptabel. De verstoring van enkele dagen die hieruit voortkomt, moet echter gezien worden in relatie tot een opvangbeleid dat mede geënt is op inzicht in foerageerstrategieën van ganzen. Optimaal gebruik door ganzen moet daarbij het uitgangspunt zijn. Dit kan door ‘eenmalig jagen per jachtveld’ wel degelijk gefrustreerd worden. Een rekenvoorbeeld: stel een foerageergebied is 1000 ha groot. Hierin passen in principe 25 jachtvelden. Die zouden dan elk tot 1 januari gedurende een dag bejaagd kunnen worden. Dat zou al leiden tot ten minste 25 dagen met storing binnen het foerageergebied, en volgens het Deense onderzoek nog veel meer.

Onderbenutting van foerageergebieden, ook als die van tijdelijke aard is, leidt onherroepelijk tot aanvullende schade buiten de foerageergebieden.

Ebbinge *et al.* (2004) geven in overweging opvanggebieden te compartimenteren, in die zin dat steeds slechts in één compartiment gejaagd zou mogen worden, zodat de ganzen altijd binnen hetzelfde opvanggebied een ongestoorde plek kunnen zoeken. Als alternatief zou het in principe ook mogelijk moeten zijn in te spelen op het foerageergedrag van de ganzen en naar analogie van de agrarische activiteiten de jacht alleen daar uit te oefenen waar geen ganzen aanwezig zijn. Beide methoden, compartimentering en inspelen op natuurlijke afwezigheid, hebben hun voor- en nadelen.

Compartimentering heeft het nadeel dat geen rekening wordt gehouden met aanwezigheid van ganzen en er dus in het betreffende compartiment wel degelijk verstoring optreedt, en dat bij inlassing van één jachtdag per veld er bij opsplitsing in twee of meer compartimenten er in feite twee of meer dagen zijn waarop er binnen het opvanggebied schoten te horen zijn. Een voordeel van compartimentering zou zijn dat handhaving goed mogelijk is en controle betrekkelijk eenvoudig kan zijn.

Het nadeel van inspelen op de foerageerstrategie van ganzen en gebruik te maken van hun periodieke afwezigheid, is dat jacht op bijvoorbeeld hazen, gedurende een hele dag, zich niet tot één of enkele percelen zal kunnen beperken, waardoor de kans groot is dat er op een gegeven ogenblik toch een confrontatie plaatsvindt met groepen ganzen. Daarnaast is controle van de naleving bij deze methode problematisch. In tegenstelling tot bij agrarische handelingen, staat er in dit geval een beloning op het al dan niet per ongeluk verjagen van ganzen, om zodoende een gansloze en dus bejaagbare situatie te creëren. Hoewel vanzelfsprekend wordt uitgegaan van goede trouw van alle partijen, is het de vraag of altijd aan deze verleiding weerstaan zal kunnen worden. Verder is het voor een boer goed mogelijk op een bepaald perceel een moment te kiezen waarop geen ganzen aanwezig zijn, terwijl ze daar de afgelopen dagen wel waren, maar voor jagers is dat voor een groter aantal percelen niet mogelijk. Men kan nooit weten of men niet een gansloos perceel betreedt dat toevallig net aan de beurt was om weer aan een nieuwe begrazingsbeurt onderworpen te worden. In dit verband moet worden opgemerkt dat alle deelgebieden binnen het totale foerageergebied een ruimtelijk netwerk vormen, met de slaapplek als centrale spil, waarbinnen alle voedselbronnen voortdurend worden verkend en op kwaliteit beoordeeld.

Het is onvermijdelijk dat jagers die in gansloze percelen actief zijn door verkenners (ganzen) worden opgemerkt, en dat schoten op afstand door andere ganzen gehoord worden. Ganzen kennen heel goed het onderscheid tussen mensen met en zonder geweer en passen dienovereenkomstig hun vluchtafstand aan. Een en ander betekent dat een jachtdag, ongeacht welke methode wordt gebruikt om dag en plaats te kiezen, verstoring teweeg brengt en het foerageerpatroon doorkruist, zelfs als geen opvliegen van groepen wordt veroorzaakt.

Samengevat:

Invoering van een incidentele jachtdag kan niet zonder verstoringrisico. Deze verstoring is van tijdelijke aard en beslist gering in vergelijking met de verstoring die uit zou gaan van permanente jacht van anderhalf uur voor zonsondergang tot een halfuur na zonsondergang. Men zou zich hier echter de principiële vraag kunnen stellen in hoeverre ook maar de geringste verstoring, voor zover die niet noodzakelijk is voor de uitvoering van het bedrijf, verenigbaar is met de doelstellingen van de veilige opvanggebieden voor ganzen en Smienten.

(f) het rapen of doen rapen van kievitseieren van 16:30 uur tot zonsondergang

Het rapen van kievitseieren is geen handeling die voor de boer van bedrijfs-economische betekenis is om het ganzenopvanggebied in goede staat te houden, en

moet derhalve gezien worden als een onnodige en dus ongewenste extra verstoring (los hiervan zou overigens gewoon overdag rapen buiten de 500 m zone op gansloze percelen in principe minder storend zijn dan overal rapen rond zonsondergang, zie onder d).

(g) afschot van ‘landelijke schadesoorten’ binnen foerageergebieden (Konijn, Houtduif, Zwarte Kraai, Kauw). Concrete voorbeelden: afschot van Houtduiven op spruiten en boerenkool; afschot van Kraaien en Kauwen op percelen maïs en pas ingezaaid gras

In principe bestaan foerageergebieden voor ganzen en Smienten in hoofdzaak uit permanent grasland, waar schade door bovengenoemde soorten niet aan de orde is. Binnen deze graslandpercelen kunnen echter akkerbouwpercelen besloten liggen. In hoeverre hier naast het te tolereren (en te vergoeden) gebruik door ganzen nog sprake kan zijn van schade door bovengenoemde soorten is erg onduidelijk. Het spreekt vanzelf dat het grondgebruik binnen de context van de ganzenopvang met gezond verstand dient te gebeuren. De hamvraag blijft: kunnen zich situaties voordoen binnen de foerageergebieden voor ganzen en Smienten waarbij afschot van de bovengenoemde soorten noodzakelijk is uit bedrijfseconomisch oogpunt? Mocht dit het geval blijken te zijn, dan zou de voorkeur er naar uit moeten gaan geen afschot te plegen, maar onevenredige schade als gevolg van niet-afschieten alsnog te vergoeden in het kader van de overeenkomst met de boer.

Bovenstaande geldt voor de periode van de ganzenopvang. Daarbuiten (juni-augustus) kan afschot op basis van ontheffing van de Ff-wet uiteraard worden toegestaan, tenzij gebieden (mede) zijn aangewezen voor opvang van overzomerende Grauwe Ganzen. De problematiek van opvang van overzomerende ganzen valt buiten het kader van dit rapport.

(h) afschot/bestrijding van ‘provinciale schadesoorten’ binnen foerageergebieden. NB: bestrijding van prov. schadesoorten in foerageergebieden (voor zover inderdaad ook door GS aangewezen): Bosmuis, Brandgans, Ekster, Grauwe Gans, Haas, Holenduif, Huismus, Kauw, Kleine Rietgans, Knobbelswaan, Kolgans, Meerkoet, Rietgans, Ringmus, Roek, Rotgans, Smient, Spreeuw, Veldmuis, Wilde Eend, Zwarte Kraai. Concreet voorbeeld: afschot van Hazen en Wilde Eenden op zeekraal)

Hiervoor geldt hetzelfde als voor de landelijke schadesoorten. Het doet wat merkwaardig aan in deze opsomming alle ganzen en de Smient aan te treffen. Het mag duidelijk zijn dat er van afschot van deze soorten binnen de aangewezen foerageergebieden geen sprake kan zijn, afgezien van de maanden die buiten de opvangperiode vallen (zie onder g).

(i) afschot van Reeën (ex art. 68 Ff-wet);

Los van de ethische aspecten dienen eventuele problemen met een teveel aan Reeën in de zomer (juni-augustus) te worden opgelost, dus buiten de opvangperiode van ganzen en Smienten. Het uitgangspunt hierbij blijft dat verstoringen binnen de ganzenopvanggebieden in principe beperkt dienen te blijven tot handelingen die om bedrijfseconomische redenen noodzakelijk zijn.

(j) Muskusrattenbestrijding en afschot van andere exoten (b.v. Nijlganzen) (ex art. 67 Ff-wet) binnen foerageergebieden.

Hiervoor geldt hetzelfde als voor de Reeën: oplossen in de zomer.

6 Discussie

Uit de evaluatie van het ganzengedoogbeleid in Friesland en onderzoek naar de effectiviteit daarvan, is gebleken dat het goed mogelijk is ganzen te leren intensief gebruik te maken van gedooggebieden waarbinnen zij met rust gelaten worden en waarbuiten zij verjaagd worden (Ebbinge *et al.* 2000, Ebbinge *et al.*, 2003).

Ebbinge en Van der Gref-van Rossum (2004) geven aan dat afhankelijk van gehanteerde uitgangspunten ca 60 000 tot 170 000 ha cultuurgrasland nodig is om de ganzen en Smienten in Nederland voor 100% op te vangen, met een beste schatting van 87 000 ha voor ganzen alleen, en 21 000 ha voor Smienten, tesamen ca. 108 000 ha. Dit is aanzienlijk meer dan eerdere schattingen van 55 000 ha (voor ganzen alleen), omdat de gehanteerde parameters nauwkeuriger geschat zijn en omdat de populaties inmiddels gegroeid zijn. Naar alle waarschijnlijkheid is de 80 000 ha die in het Beleidskader Faunabeheer zullen worden aangewezen dus aan de krappe kant. Aan de andere kant zal altijd een deel van de ganzen van gebieden buiten de opvang gebruik blijven maken, hoeveel verstoring daar dan ook mag zijn. De orde van grootte van 80 000 ha lijkt dus wel in orde te zijn, maar ruim is het niet. Dit moet tot de overweging leiden de extra verstoringen (buiten de bedrijfseconomisch noodzakelijke handelingen) absoluut tot een minimum te beperken. Dat wil zeggen dat ten aanzien van de uitoefening van de jacht, die zonder verstoring niet mogelijk is, de grootst mogelijke terughoudendheid zal moeten worden betracht. Dit geldt ook voor het rapen van kievitseieren, het afschieten van schadelijke soorten, en het bestrijden van muskusratten en andere exoten.

Bij het bepalen van de benodigde oppervlakte foerageergebieden zijn Ebbinge & Van der Gref-van Rossum uitgegaan van de draagkracht van graslandpercelen, uitgedrukt in aantal gansdagen per hectare over een seizoen. Deze draagkracht is afhankelijk van de soort (zwarte soorten eten meer per dag dan lichte) en van de aangroei-capaciteit van het grasland zelf. Bij deze benadering is geen rekening gehouden met effecten van tijdelijke voedseltekorten. Deze kunnen zich voordoen als bij te lage temperaturen geen hergroei plaatsvindt, en als (delen van) de foerageergebieden bedekt zijn door sneeuw. In dergelijke gevallen hebben de vogels dus tijdelijk meer ruimte nodig dan de berekende 80 000 ha. Deze situaties zullen zich vooral voordoen in de donkere maanden waarbij de daglengte in principe te kort is om de ganzen voldoende graastijd te gunnen en waarbij dus grazen in diepe schemering en bij maanlicht noodzakelijk is. De ganzen opereren dan aan de grenzen van hun mogelijkheden. Dit moet een extra overweging zijn om binnen de aangewezen foerageergebieden alle storingsfactoren zo veel mogelijk uit te bannen.

In de reeds bestaande bepalingen voor de ganzengedooggebieden wordt er in alle gevallen van uitgegaan dat de ganzen de voedselgebieden ca anderhalf uur voor zonsondergang verlaten om naar de slaappleatsen te trekken, zodat verondersteld wordt dat activiteiten als het vangen van mollen en het rapen van kievitseieren het minst (of in het geheel niet) storend zijn in de periode tussen anderhalf uur voor

zonsondergang en een halfuur na zonsondergang. Deze veronderstelling is niet juist. Dit type handelingen (in dit verband even los van de wenselijkheid) is het minst versturend als zij plaatsvinden op percelen waar geen ganzen aanwezig zijn (of in de nabijheid), met name kort na een periode van intensieve ganzenbegrazing. Handelingen kunnen dan zonder bezwaar de gehele dag worden uitgevoerd. Dit vereist een flexibele instelling van de grondgebruiker, die met verstand zal moeten inspelen op het gedrag van de ganzen. De zonsondergangperiode maakt wezenlijk deel uit van de foerageerperiode en dient derhalve ongestoord te kunnen verlopen. Voor Smienten geldt helemaal dat de zonsondergangperiode tot de meest kwetsbare momenten van de dag behoort, omdat zij juist dan uitwaaiëren vanuit de slaapplekken over de voedselgebieden.

Het lijkt voor de hand te liggen de bepalingen voor de foerageergebieden te enten op die voor de reeds bestaande ganzengedooggebieden. Toch ligt hier een principieel verschil. De bepalingen voor de ganzengedooggebieden zijn het resultaat van onderhandelingen tussen overheid en grondgebruikers, waarbij het onderhandelingsresultaat een compromis is dat voor beide partijen aanvaardbaar is. Dit is bijvoorbeeld de grondslag voor het toestaan van avondjacht. Bij het instellen van de foerageergebieden voor ganzen en Smienten binnen het Beleidskader Faunabeheer zijn onderhandelingen niet aan de orde. Hier is sprake van op te leggen regelgeving, met waar nodig een passende financiële compensatie. In de hoogte van de compensatie zou eventueel ruimte kunnen liggen voor onderhandelingen (maar dat valt buiten het bestek van dit rapport), voor de bepalingen zelf is dit in principe niet het geval.

Er dringt zich ook een vergelijking op met de Speciale Beschermingszones, aangewezen in het kader van de EU-Vogelrichtlijn. Deze Vogelrichtlijngebieden zullen, waar zij zijn aangewezen op grond van de aanwezigheid van ganzen en Smienten, voor een belangrijk deel overlappen met de aan te wijzen foerageergebieden in het Beleidskader Faunabeheer. Op dit moment wordt in Vogelrichtlijngebieden niet gejaagd, maar er vindt thans discussie plaats over mogelijke invoering van jacht (op andere soorten) binnen deze gebieden. In dit verband moet gewezen worden op een principieel verschil tussen de aan te wijzen foerageergebieden en de Vogelrichtlijngebieden. In de foerageergebieden wordt opvang gecombineerd met verjaging elders, in de Vogelrichtlijngebieden is dit niet het geval. Als in een gebied dat aangewezen is op grond van het voorkomen van Lepelaars, deze Lepelaars tijdelijk verstoord worden en elders een goed heenkomen zoeken, is er geen sprake van dat zij elders beschoten zullen worden met het doel ze terug te jagen naar het Vogelrichtlijngebied. In feite is tijdelijke verstoring in een Vogelrichtlijngebied dus minder ingrijpend dan een vergelijkbare verstoring in een ganzenfoerageergebied.

In de Deense ganzen- en watervogelreservaten wordt op grond van het NERI-onderzoek de ochtendjacht uitgebannen. Incidentele jachtdagen (op ander wild) worden in veel gevallen wel toegestaan, maar de effecten daarvan zijn nog onvoldoende onderzocht. Het is dus niet duidelijk of de ganzen kunnen leren dat jacht binnen hun terreinen iets anders betekent ('veiliger' voor hen is) dan jacht

daarbuiten, waarbij op hen geschoten kan worden. Afschot buiten de opvanggebieden leidt er onherroepelijk toe dat er in de ganzengroepen aangeschoten dieren zullen voorkomen, met een recente pijnervaring. Dergelijke exemplaren zullen waarschijnlijk sterk reageren op het horen van schoten in de nabijheid en dan geen onderscheid maken tussen schieten op hazen of mis schieten op ganzen. De Deense onderzoekers achten het niet waarschijnlijk dat ganzen kunnen leren dit onderscheid te maken. Schrikachtige reacties werken bij sociale dieren als ganzen altijd aanstekelijk, dus het lijkt welhaast onvermijdelijk dat ook jacht op andere soorten binnen de foerageergebieden tot verstoring zal leiden. Anekdotische waarnemingen in Denemarken wijzen erop dat ganzen in gebieden waar op ander wild gejaagd wordt, wegvlugten naar elders. Een bijkomend risico is dat als ganzen uit de foerageergebieden worden verjaagd, zij daarbuiten alsnog schade kunnen veroorzaken.

Hoewel dit feitelijk buiten de formulering van de vraagstelling valt die aan dit rapport ten grondslag ligt, is het van belang op te merken dat bij de keuze van de aan te wijzen foerageergebieden voor ganzen en Smienten gelet moet worden op het type grasland waar het om gaat. Graslanden die op het moment van aankomst van de vogels een hoge of ruige grasmat hebben worden als graasgebied gemeden. Dit hangt samen met de beschreven graasstrategie en het ontbreken van malse groeitopjes in dergelijke vegetaties. Ganzen hebben een uitgesproken voorkeur voor percelen grasland met een hoge zodenindex (gemiddelde grashoogte maal bedekkingspercentage) bij een lage grashoogte. Dat wil zeggen dat er zoveel mogelijk stengels per vierkante meter moeten staan. De optimale grashoogte voor ganzen is 4 cm (Groot Bruinderink 1987). Geschikte foerageergebieden zullen dus in het algemeen niet te vinden zijn in graslanden met een botanische natuurdoelstelling. Weidevogelgebieden kunnen eventueel wel in aanmerking komen, maar dit dient van geval tot geval bekeken te worden.

Bij de inrichting van foerageergebieden zou ingespeeld kunnen worden op de behoefte van de ganzen tussen het grazen door geregeld te drinken. Door het aanbieden van drinkvoorzieningen in de foerageergebieden kan de efficiëntie van het gebruik door ganzen verhoogd worden. Drinkvoorzieningen kunnen bestaan uit hoge slootpeilen, met water gevulde greppels en plas-dras situaties. In het ideale ganzengebied grazen ganzen op plekken waar altijd binnen 50 m schoon water voorhanden is.

7 Advies

Bij de keuze van de aan te wijzen foerageergebieden dient gelet te worden op graslandtypen. Ganzen zijn gebaat bij grasland met een hoge zodenindex bij lage grashoogte. Deze eigenschappen zijn in natuurgrasland veelal niet aanwezig. Echt cultuurgrasland voldoet in dit opzicht beter.

Eventueel nadelige effecten van de hierna te noemen handelingen, voor zover het noodzakelijk is ze uit te voeren, kunnen gemitigeerd worden door het instellen van hoge slootpeilen en plaatselijke plas-dras situaties, waardoor de ganzen minder tijd verliezen met het inlassen van de tussen het grazen door noodzakelijke drinkpauzes.

In principe dient in de foerageergebieden totale rust te heersen, waarbij alleen activiteiten toegestaan moeten worden die bedrijfseconomisch gezien belangrijk zijn voor de boer, en dan alleen op momenten en plaatsen waar ganzen/Smienten afwezig zijn. Alle andere activiteiten zijn ongewenst.

Indien de uit bedrijfseconomisch oogpunt noodzakelijke handelingen op verstandige wijze worden uitgevoerd buiten aanwezigheid van ganzen, zijn geen beperkingen nodig ten aanzien van seizoen of tijdstip van de dag, maar uit voorzorg is het beter de activiteiten waar mogelijk te beperken tot de perioden met daglengtes groter dan 9 uur (tot begin november en na 31 januari).

Toepassing van drijfmest maakt grasland langdurig ongeschikt als voedselgebied voor ganzen en dient dus tijdens de gehele verblijfsduur van de ganzen achterwege te blijven.

Jacht in de periode van anderhalf uur voor zonsondergang tot een half uur na zonsondergang dient in de foerageergebieden geheel uitgebannen te worden, omdat dit het dagelijks foerageerpatroon van de ganzen ernstig verstoort en leidt tot onderbenutting van het terrein door de ganzen. Dit is niet verenigbaar met de doelstelling van de opvanggebieden.

Het inlassen van incidentele hele jachtdagen is qua verstoring veel minder schadelijk dan permanente jacht rond zonsondergang, maar zal ook onvermijdelijk leiden tot tijdelijke onderbenutting en is daarom in principe niet goed verenigbaar met de doelstelling om in de foerageergebieden zoveel mogelijk ganzen en Smienten optimaal terreingebruik te gunnen. Het verstoringseffect kan beperkt worden door compartimentering toe te passen en/of in te spelen op natuurlijke periodieke afwezigheid van ganzen.

Bestrijding van schadelijke soorten of exoten dient in de zomer (juni-augustus) plaats te vinden.

Hieronder zijn de adviezen in tabelvorm samengevat:

a+b+c bedrijfseconomisch noodzakelijke maatregelen	geen drijfmest toestaan; bij inachtneming verstoringsregels geen beperkingen nodig t.a.v. tijd
d avondjacht	ontoelaatbare storing, niet toestaan
e incidentele jachtdagen	storing gering in vergelijking met d; storing kan wel sterk beperkt, maar niet uitgesloten worden
f rapen van kievitseieren	ongewenste en onnodige verstoring, niet toestaan
g+h afschot schadesoorten	ongewenste verstoring niet toestaan, eventuele meer-schade extra vergoeden; oplossen in de zomer
i+j bestrijding reeën, muskusratten en exoten	als g+h: oplossen buiten ganzenopvangseizoen

Opmerkingen bij de tabel:

In alle gevallen kan uitgegaan worden van een verstoringsafstand van 500 m, zoals geformuleerd door Ebbinge *et al.* (2004).

In de vraagformulering vraagt LNV aan te geven wat het slagingspercentage is van het beleidskader bij het toestaan van de onderscheiden handelingen. Bij a t/m c kan dit gesteld worden op 100%, indien de geadviseerde voorzorgen in acht worden genomen. Bij d t/m j zal dit percentage lager zijn, maar een kwantitatieve schatting valt niet te geven. De grootste vermindering van het slagingspercentage (wellicht tot 75%?) valt te verwachten van d.

Literatuur

Bregnballe, T. & J. Madsen, 2004. Tools in waterfowl reserve management: Effects of intermittent hunting adjacent to a shooting free core area. *Wildlife Biology* (in press).

Bregnballe, T., J. Madsen & P.A.F. Rasmussen, 2004. Effects of temporal and spatial hunting control in waterbird reserves. *Biological Conservation* 119: 93-104.

Drent, R.H. & R. van der Wal, 1999. Cyclic grazing in vertebrates and the manipulation of the food resource. In: Olf H, Brown VK, Drent RH (eds) *Herbivores Between Plants and Predators*. Blackwell Science Ltd, Oxford, pp 271-299.

Ebbinghe, B.S. & J.G.M. van der Grefte-van Rossum, 2004. Advies over dwe vraag hoeveel hectaren ganzen- en smientenopvanggebied in Nederland nodig zijn om de huidige aantallen ganzen en smienetn op te vangen. *Alterra-rapport*. Alterra, Wageningen.

Ebbinghe, B., M. Lok, R. Schrijver, R. Kwak, B. Schuurman & G. Müskens, 2003. Ganzen opvangbeleid. *Internationale natuurbescherming in de landbouwpraktijk*. Alterra-rapport 792. Alterra, Wageningen.

Ebbinghe, B.S., G.J.D.M. Müskens, J.G. Oord, A.J. Beintema & N.W. van den Brink, 2000. Stuurbaarheid van ganzen door verjaging en flankerende jacht rondom het ganzenopvanggebied Oost-Dongeradeel (Friesland) in 1999-2000. *Altera-rapport* 128. Alterra, Wageningen.

Ebbinghe, B.S., G.W.T.A. Groot Bruinderink & P. Jansen, 2004. Advies over de vraag hoe verstoring door jacht in natuurgebieden op andere dan de bejaagde soorten voorkomen kan worden. *Alterra-rapport*. Alterra, Wageningen.

Groot Bruinderink, G.W.T.A., 1987. *Wilde ganzen en cultuurgrasland*. CABO-publicatie 422. Dissertatie Landbouwniversiteit Wageningen.

Madsen, J. 2001. Can geese adjust their clocks? Effects of diurnal regulation of goose shooting. *Wildlife Biology* 7: 213-222.

Madsen J. & A.D. Fox, 1995. Impacts of hunting disturbance on waterbirds – a review. *Wildlife Biology* 1: 193-207.

Rowcliffe, J.M., A.R. Watkinson, W.J. Sutherland & J.A. Vickery, 1995. Cyclic winter grazing patterns in Brent Geese and the regrowth of salt-marsh grass. *Funct.Ecol.* 9: 931-941.

Ydenberg, R.C. & H.H.T. Prins, 1981. Spring grazing and the manipulation of food quality by Barnacle Geese. *J.Appl.Ecol.* 18: 443-453.